

KÉT KORSZAK HATÁRÁN TEGHZE GYULA JOG- ÉS ÁLLAMBÖLCSELETI MUNKÁSSÁGA

SZABADFALVI JÓZSEF*

A címben szereplő „két korszak” a XX. század elejére utal, amikor az európai trendeknek megfelelően a hazai jogbölcséleti gondolkodásban paradigma-váltásra került sor. A (szociológiai-) pozitivista szemléletmódot ez idő tájt a neokantianus paradigma mentén való vizsgálódás váltotta föl. Ennek a korszaknak az egyik kevésbé ismert alakja volt Teghze Gyula, a debreceni jogi kar egykori professzora. Életművének bemutatása mindenképpen beleillik a magyar jogbölcséleti tradíció megismerését célzó törekvésekbe.

(Élete) Teghze Gyula¹ 1867. április 13-án született Szatmárnémetiben.² Szüleit korán elvesztve gyámja gondoskodott neveltetéséről. Középiskoláit szülővárosában, valamint Budapesten, Eperjesen, Prágában (!) és Debrecenben végezte.

* DR. SZABADFALVI JÓZSEF

egyetemi tanár

Miskolci Egyetem ÁJK, Jogelméleti és Jogszociológiai Tanszék

3515 Miskolc-Egyetemváros

¹ Teghze Gyula vezetéknévét nyomtatásban megjelent publikációin kétféleképpen olvashatjuk. 1916-ig „h” nélkül írva (Tegze) találkozhatunk a névvel, ezt követően jelenik meg e tanulmány címében olvasható *Teghze* írásmód. Sőt egy 1922-ben Szentpéteri Kun Béla által jegyzett méltatásban közölt fénykép alatt *Thegze* szóalakkal is találkozunk. Feltételezhetően itt az egykori nyomdász tévedésének tudható be ez a harmadik írásmód, mivel a cikk címében az ekkoriban „használatos” Teghze szóalakkal találkozunk. (Vö. Szentpéteri Kun Béla: Dr. Teghze Gyula a debreceni m. kir. Tisza István tudományegyetem 1922. évi rektor magnifikusza. In: *A Debreczeni Képes Kalendárium*. Debrecen, 1922. 20. o.)

² Teghze Gyula életéről, munkásságáról lásd: Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. XIII. köt. Hornyánszky, Budapest, 1909. 1375. o.; Szentpéteri Kun Béla: *I. m.* 1920. o.; *Révai Nagy Lexikon*. XVIII. köt. Révai Testvérek Irodalmi Intézet részvénytársaság, Budapest, 1925. 43. o.; Polzovics Iván: Teghze Gyula. *Külföldi Szemle*, XVII. évf. (1940) 1. sz. 70-71. o.; Varga Zoltán: *A Debreceni Tudományegyetem története. I. 1914-1944*. Debrecen, 1967. 184-185. o.; *Magyar Életrajzi Lexikon*. (Főszerk.: Kenyeres Ágnes) II. köt. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969. 830. o.

Érettségét az ősi debreceni református kollégiumban tett 1885-ben. Jogi tanulmányait a budapesti, bécsi, párizsi, londoni, lipcsei és berlini egyetemeken végezte, majd mint végzett joghallgató állami ösztöndíjjal a müncheni egyetemen fél évet töltött. Külföldi tanulmányai nemcsak nyelvismeretét és világlátását gazdagították, hanem már idejekorán fölkészítették az igényes tudományos kutatómunkára. 1889-ben az akkoriban szokásos önkéntes katonai szolgálatát kezdte meg, melynek során „tishti vizsgálatot” tett. Ezt követően hosszabb tanulmányutat tett Németországban, Olaszországban, sőt Oroszországban. Állami szolgálatba 1893. október 30-án lépett, mint pénzügyminiszteri segédfogalmazó.

Tudományos-oktatói karrierje 1895. február 1-én kezdődött, amikor a kecskeméti református jogakadémia tanárává nevezték ki. Kezdetben a jogbölcselet mellett büntetőjogot és bölcseleti erkölcsant adott elő. A pályakezdő jogtanár hamarosan közzétette az általa ekkoriban elsősorban művelt diszciplína előadásainak rövid vázlatát. Az 1901-ben Kecskeméten megjelent *Jog- és állambölcseleti előadások vázlata*³ című írása szemléletmódjában, szellemiségében és módszerében inkább a XVIII-XIX. századi tradíciót idézi, mintsem az ekkoriban már a hazai jogirodalomban tapasztalható új típusú tendenciákat. A tudományos reputáció szempontjából jelentős és az akadémiai ranglétrán előre lépést jelentő magántanári habilitációt 1903-ban szerezte meg „jog- és állambölcselet”-ből a budapesti egyetemen. Az eljárás lefolytatásának alapját a három évvel korábban, 1900-ban megjelent és jelentős hazai tudományos visszhangot kiváltó *Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének teoriája*⁴ című, közel négyszáz oldalas vaskos monográfiája jelentette, melyről Somló Bódog méltatást írt a Huszadik Század hasábjain,⁵ illetve Finkey Ferenc is „rendkívül becses” műnek nevezte jogbölcselet-történeti monográfiájában.⁶ De hasonló kérdésekkel foglalkozott másik jelentős műve az Athenaeum gondozásában – „A műveltség könyvtára” sorozatban – 1908-ban *A társadalom* című (alcíme: Az emberiség művelődésének és gazdasági életének fejlődése) hétszáz

³ Tegze Gyula: *Jog- és állambölcseleti előadások vázlata*. Sziládi László Nyomdája, Kecskemét, é.n. [1901] 16 o.

⁴ Tegze Gyula: *Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének teoriája*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1900. 390 o.

⁵ Somló Bódog: Az organikus társadalomtan. *Huszadik Század*, I. évf. (1900) II. köt. 145-147. o.

⁶ Finkey Ferenc: *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi*. I. kötet. Bevezetés és a jogbölcselet kifejlődésének története. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1908. 393. o.

oldalas, a művelt olvasóközönség számára ismeretterjesztő szándékkal megjelentetett monográfia közel négyszáz oldala, mely az ő tollából született.⁷ 1908 más szempontból is fontos állomása életének, hiszen ebben az évben a kecskeméti jogakadémia „állandó igazgatójává” választották meg.

1910. január 1-től Debrecenben, mint a helyi jogakadémia nyilvános rendes tanára folytatta pályafutását. A helyi Református Kollégiumon – egykori alma matere falain – belül nyolc tanszékkal már 1892-től működött jogi fakultás. A Debrecenhez számos családi szállal kötődő, alkotói teljében lévő jogtudós az akkor „rendszeresített” jogbölcselet és nemzetközi jog tanszéket foglalta el. Tanári székfoglaló előadását *A jogbölcselet vizsgálódási köre, feladatai, módszere* címmel tartotta, melyben először találkozunk a neokantiánus paradigmák jelenlétével.⁸ A jogbölcselet és a nemzetközi jog egy tanszék keretében való oktatása ez idő tájt nem volt idegen a hazai gyakorlattól. Jó példa erre Somló esete, aki ezekben az években ugyanezt a két tárgyat oktatta a kolozsvári egyetem jogi karán az általa betöltött tanszéken. De a nemzetközi tudományos közéletben is számosan részesei voltak e tradíciónak. A legkézenfekvőbb példaként Hans Kelsent érdemes említeni, aki mindkét tudományterületet élete végéig előszeretettel művelte. Tegze pályafutásában az 1910-es évek közepére tehető, amikor tudományos publikációiban a nemzetközi jogi tárgyú írások kerülnek túlsúlyba,⁹ bár a jog- és állambölcselet művelésétől, illetve oktatásától a később-

⁷ *A társadalom. Az emberiség művelődésének és gazdasági életének fejlődése.* (társszerzőkkel) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest, 1908. (Tegze Gyula által írt részek: 1-79., 91-105., 138-345., 385-411., 456-534. o.)

⁸ Tegze Gyula: *A jogbölcselet vizsgálódási köre, feladatai, módszere.* (Tanári székfoglaló) Klny. a debreceni főiskola 1909-10. tanévi akadémiai évkönyvéből. Debrecen sz. kir. város Könyvnyomda-vállalata, Debrecen, 1910. 24 o.

⁹ Vö. Tegze Gyula: *A háború és a nemzetközi jog.* A Debreczeni m. kir. Tudományegyetem népszerű főiskolai tanfolyamán tartott előadások. Csáthy Ferencz Magy. Kir. Tudományegyetemi Könyvkereskedés és Kiadóvállalat, Debrecen, 1916. 36 o.; Alkalmi beszéd a trianoni békével kapcsolatban. In: *A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1921-22-es tanévről*. Debrecen, 1922. 9-27. o. (Ugyanaz: *Alkalmi beszéd a trianoni békekötés évfordulóján*. Klny. Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, Debrecen, 1932. 13 o.); Rectori székfoglaló beszéd. (A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem tanévnyitó közgyűlésén 1922. október 9-én) In: *A debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetem évkönyve és almanachja az 1922-23-es tanévről*. Debrecen, é.n. [1923] 9-27. o. (Különlenyomatként: *Világképetörvények*. Debreceni m. kir. Tisza István-Tudományegyetemi Nyomda, Debrecen, é.n. [1923] 20 o.; *Nemzetközi jog*. Debrecen, 1925.; *Nemzetközi jog*. Városi Nyomda, Debrecen, 1930. 740 o.; *A munka*

biekben sem távolodott el.

A debreceni tudományegyetem szervezésekor a jogbölcselet és nemzetközi jog tanszékére magától értetődően őt szemelték ki nyilvános rendes tanárnak, s egyszersmind Szentpéteri Kun Béla dékán mellé prodekánnak. 1914. augusztus 28-i kinevezésével a korábbi jogakadémiai tanárból így lett a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem professzora. Az első világháborút követő nehéz időszakban, az 1918/1919-es tanévben, mint a jogi kar dékánja vezette a fiatal egyetem Jog- és Államtudományi Karát. A következő évben a szokásoknak megfelelően a prodekáni tiszteletet töltötte be. Hatalmas munkabírást mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az 1920-as évek elején Bernolák Nándor kollégájának képviselővé választását követően a „büntetőjog és eljárás tanszék” is ő „látta el”. A büntetőjog nem volt számára idegen diszciplína, hiszen pályafutásának elején Kecskeméten e tárgy oktatása is kötelezettségei közé tartozott.

1924-ben jelent meg a *Társadalom-, állam- és jogbölcselet*¹⁰ című, a debreceni joghallgatóknak szánt, közel háromszáz oldalas könyve, melyet mint első kötetet 1937-ben egy vékonyabb, azonos című második kötet követett. Míg az első könyv az „alapvető tanok” bemutatására vállalkozott, addig a folytatás a „gyakorlati tanok” keretében „az igazi állam és a helyes jog” kérdésével foglalkozott.¹¹

Egyetemi, közéleti pályafutásának csúcsát jelentő megbízatásként az 1922/1923-as tanévben az egyetem Rector Magnificusává választották. A következő évben a szokásoknak megfelelően a prorektori tiszteletet töltötte be. A későbbiekben a jogi kar élén ismét szerepet vállalt. Második dékáni megbízatására az 1930/1931-es tanévben került sor, mely után egy évig ismét prodekánnaként közreműködött a kar irányításában. Hetven évesen, 1937-ben vonult nyugalomba. 1939. november 12-én, életének hetvenharmadik évében Budapesten hunyt el.

A kiegyezés évében született és a második világháború kezdetén elhunyt

nemzeti és nemzetközi védelme s ez utóbbinak organizációja. Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata, Debrecen, 1932. 40 o.; *Nemzetközi bíráskodás.* Kny. a Kecskeméti működő egyetemes református jogakadémia százéves fennállása alkalmával kiadott „Almanach”-ból. Kecskeméti Hírlapkiadó és Nyomda-Részvénytársaság, Kecskemét, é.n. [1931] 24 o.

¹⁰ Teghze Gyula: *Társadalom-, állam-, és jogbölcselet.* I. köt. *Alapvető tanok. A társadalom, az állam és a jog elmélete.* Jogi kézikönyvek 9. Gárdos József Könyvesboltja, Debrecen, 1924. 282 o.

¹¹ Teghze Gyula: *Társadalom-, állam-, és jogbölcselet.* II. köt. *Gyakorlati tanok: Az igazi állam és a helyes jog.* Városi Nyomda, Debrecen, 1937. 56 o.

tudós nagy történelmi katalizmák által kísért korban teljes életet élt. Amit egy korabeli „vidéki” jogakadémiai tanár, majd egyetemi professzor ekkoriban tudományos teljesítményben, egyetemi megbízatásokban elérhetett, az számára megadatott.

(*Jog- és állambölcseleti munkássága*) Teghze tudományos érdeklődése akadémiai pályafutása kezdetén már a társadalom- (szociológia), állam-, és jogbölcselet irányába orientálódott. Erről tanúskodik első, épp a századfordulón – 1900-ban – nyomtatásban megjelent *Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének teoriája* című monografikus műve, mely megírásakor adatgazdagságában, a számtalan teória bemutatásában, történeti áttekintésében egyedülálló vállalkozásnak számított, s minden bizonnyal sok éves kutatómunka eredményeképpen született meg. A korabeli neves budapesti kiadónál¹² megjelentetett vastag könyv figyelemreméltó tudományos teljesítménynek számított, pláne ha arra gondolunk, hogy a szerző egy pályakezdőnek számító „vidéki” jogakadémiai tanár volt. Erre a tényre Somló is föl hívta a figyelmet a Huszadik Század hasábjain megjelent recenziójában: „Teghze professzor könyve... nem kevesebb, mint 900 régi és új író ismert, akik a társadalom organikus felfogásának hívei s az állam személyiségének elméletével foglalkoztak, illetőleg e kérdésekhez valamilyen vonatkozásban hozzászóltak. A tudományos buzgóságnak és kitartásnak kétségtelenül tiszteletreméltó példája az a munkásság, amely e könyv megírásához megkívántatott, s főként ha elképzeljük, hogy a magyar vidék könyvtárviszonyai között mily óriási fáradságot igényelhetett már magában véve a források megszerzése, kalapot kell emelnünk Teghze előtt, aki nek tudományszeretete minden akadályon diadalmaskodott.”¹³

A mű bevezetésre, négy részre és egy összefoglaló jellegű befejezésre tagolódik. Az első rész az ókori görög és római jog- és állambölcseleti teóriákat mutatja be, elsősorban Platon, Aristoteles és Cicero nézetein keresztül, ahol a szerző szerint a szerves felfogásnak csupán a nyomaival találkozhatunk. A második rész „A kereszténység és a középkor” címet viseli, s a középkori irodalmat részletezi, majd a harmadik részben „A renaissance és az új-kor” elméletei és gondolkodói kerülnek bemutatásra Bodintól Rousseauig, ahol Teghze szerint az organikus felfogás kezdetleges formáira bukkanhatunk. A legterjedelmesebb, a könyv több mint felét kitevő részben – a „teljesen kifejtett szerves elméletek

¹² Ugyancsak az Eggenberger-féle könyvkiadónál jelent meg 15 évvel korábban a nagy előd, Pulszky Ágost fő műve *A jog- és állambölcselet alaptanai.*

¹³ Somló Bódog: *Az organikus társadalomtan...* 145. o.

szakasza"-ként – a XIX. századi organikus elméleteket veszi górcső alá, amelynek végén „az állam személyiségének teoriáját” valló tanokat is bevonja a diskurzusba. E könyvnyi terjedelmű részben bemutatásra kerül szinte minden valamirevaló társadalomelméleti, jog- és állambölcseleti felfogás, Lilienfeldtől kezdve Tönniessen, Simmelen át Spencerig és a ma már nem is számon tartott francia és olasz szerzőkig. Teghze az egyes tudósokat nemzeti hovatartozásuk alapján csoportosítva tárgyalja, így kerülnek bemutatásra a korszak magyar szerzői Szontághról, Benczuron, Mocsáryon, Pulszkyon keresztül Concháig mindazon gondolkodók, akik a szerző tipizálásában organikus társadalomelméleti alapon vizsgálódnak. Az „állam személyisége” elméleti magyarázatok kapcsán Stein, Bluntschli, Gierke, Laband, Jellinek tanai mellett, hogy csak a legismertebbeket említsük, bemutatja a hazai irodalomból többek között Kuncz és Polner vonatkozó elméleti téziseit.

Teghze itt némiképp beleesik az elmélettörténeti munkák esetén nehezen kikerülhető hibába. Így amikor az organikus felfogás gyűjtőneve alatt összefoglalt elméleteket bemutatja – melyek egyébként a legkülönbözőbb alapokon állnak – valójában egymástól igen távol eső irányzatoknak a jól összefoglalt kivonatait adja. Az egyes teóriák értékéről, elmélettörténeti jelentőségéről, illetve a „kortárs” elméletek aktualitásáról vajmi keveset olvashatunk. Összefoglalást és bírálatot a mű befejező része nyújt. Az organikus elméletek történeti áttekintése végén mintegy megállapítja, hogy ez az elmélet rendszerint ott lép fel, „ahol az egyéni erők túlságos érvényesítése a társadalmi életet felbontással fenyegeti.”¹⁴ A szerves felfogások bírálatakor abból indul ki, hogy a társadalom, mielőtt tagjai „nem egymás mellé helyezett egyedekként, hanem kölcsönhatást szenvedve egymásra visszahatnak..., egységként, önálló lényként jelentkez[nek]”, olyan tulajdonságokat mutatva, amelyek az egyes tagokra nem jellemzőek. A „részek” e szoros kapcsolata és kölcsönhatása azt eredményezhetné, hogy „minden tag változása kihat a többi tagokra, s így az egészre, illetve minden rész változása, mint az egész változása jelentkezik”, ami pedig az élet fő kritériumát képezi: „A társadalom tehát él, s mivel mi az élőlényeket... szerveknek, organizmusoknak nevezzük – ... – szerves lény lesz a társadalom is.”¹⁵ Teghze szerint az analógia az élőlény és a társadalom között számos ponton kimutatható, így az „izgathatóság”, a „mozgás”, a „táplálkozás”, a „szaporodás” jelenségei a „fejlődés” eredményei, illetve a „szervezet” előfordulásai. E közös vonások bemutatásán túl azonban nem merészkedik, az analógiát tovább nem tartja kiterjeszhetőnek: „Az

¹⁴ Teghze Gyula: *Szerves társadalomtan elméletek...* 368. o.

¹⁵ Uo. 370-371. o.

eredmény amelyre jutunk, ennél fogva az, hogy a párhuzam legfeljebb mint heurisztikus elv szerepelhet, mint vezérlő eszme léphet fel, a nyújtott hasonlóság által a társadalmi alakulat képét világosabbá teheti, de a legáltalánosabb közösségektől eltekintve, azonos törvény uralmának bizonyosságát nem szolgál...”¹⁶ A szerves felfogásnál megfelelőbbnek tartja Teghze azt a tant, amely „alaki értelembe a társadalmakat, különösen azok legmagasabb alakzatát, az államot öntudattal és akarattal bíró lénynek, azaz személynek tartja.”¹⁷ Mindazonáltal „túlhajtásnak” tartja azokat az elméleti törekvéseket, melyek az emberi öntudat funkcióival párhuzamba állítják az állami cselekvést. E gondolatok részletesebb kifejtésére azonban – az utókor legnagyobb sajnálatára – nem vállalkozott.

Kecskeméti működésének során 1901-ben a *Jog- és állambölcseleti előadások vázlat*a címmel tette közzé fő diszciplinájának az oktatás számára expozált kérdéseit. Mintha egy bővített előadás-tematikát olvasnánk, amelyben előadásról előadásra az ott elhangzottak esszenciáját foglalja össze az előadó, aki maga is a „kézirát” megjelölést használva a címlapon tudatja az olvasóval, hogy nem egy kiérlelt, letisztult tematikáról van szó, hanem egy még alakuló, formálódó „vázlatról”. Teghze követve a XIX. század végi Pulszky Ágost által a magyar jogbölcseleti gondolkodásban meghonosított történeti-szociológiai módszert maga is a pozitívista szemléletmód helyessége mellett tesz hitet. A vázlat három fő részre tagolja a diszciplína tárgyalását; „előtanok”, „alaptanok” és „általános tanok” keretében részletezi mondanivalóját. Az előtanok kérdéseinek tárgyalását a jog- és állambölcselet fogalmának definiálásával kezdi: „Mint bölcselet nem pusztán a létező leírására, lényegének kiemelésére szorítkozik, hanem az e téren mutató jelenségek (fogalmak) elemibb tényekre való visszavezetésére, más általános jelenségekkel (eszmékkel) való összefüggésük kimutatására törekszik s így részben az eredetre, a múltat utal, részben az eszményt megállapítva, a jövőt kutatja, egyúttal az intézményekben rejlő értelem megállapítását célozza.”¹⁸ Az előtanok további kérdéseiként említi a jog- és állambölcselet viszonyát más tudományokhoz, így a szociológiához, gazdaságtanhoz, vallásbölcselethez, filozófiához, politikához stb. Ugyancsak itt kerül tárgyalásra a jog- és állambölcseletben alkalmazott módszer bemutatása, valamint az egyes irányzatok részletezése, illetve a diszciplína belső felosztása és tárgyalásának módja. A jog- és állambölcselet az alaptanok és az általános tanok keretében kerül érdemi kifejtésre. Az alaptanok a társadalom, az állam és végül

¹⁶ Uo. 378. o.

¹⁷ Uo. 382. o.

¹⁸ Teghze Gyula: *Jog- és állambölcseleti előadások vázlat*a... 3. o.

a jog, mint „legáltalánosabb tapasztalati tény”-ek elemzését, fogalmi analízisét foglalja magába. E tárgyalási mód követi a Pulszky-féle megközelítést, illetve amikor a társadalom fajait említi, az „alárendelt és uralkodó társadalmak” fogalmának bevezetésével egyenesen átveszi a nagy előd által használt terminusokat.¹⁹ Az általános tanok kapcsán a jogviszony kérdése kerül részletezésre, majd mindezt kiegészíti – a XIX. századi észjogi hagyományokat felelevenítve – a „bölcseleti magánjog”, a „bölcseleti társadalmi jog”, a „bölcseleti államjog” (kormányzati jogok, alkotmányjog), valamint a „bölcseleti nemzetközi jog” kérdéseinek tárgyalásával, ahol az érintett jogterületek legáltalánosabb elméleti részeinek a bemutatására koncentrálnak. E rövid, alig tizenhat oldalas vázlat jól mutatja, hogy a századfordulón e tudományos diszciplína művelése és oktatása alatt mit értett egy ambiciózus jogakadémiai tanár.

Hasonló céllal született meg 1902-ben az *Ethika* (alcíme: *Bölcseleti erkölcsstan*) „előadások vázlata” megjelölésű írása. Teghze, mint a jogbölcselet tanára felvállalta, a jogfilozófiához sok szóval kötődő etika (erkölcsstan) előadását. Ennek részletezett tematikáját olvashatjuk e rövid dolgozatában. Az előadó a kor sztenderdjeinek megfelelő vázlatot prezentál, melyben az etika fogalma, módszere, elmélettörténeti előzményeinek bemutatása mellett helyet kap az erkölcsök „metaphysikája” és az erkölcs „jelenségtana”, ami elméleti (az erkölcs formája és tartalma), valamint alkalmazott erkölcsstanra oszlik. A rövid terjedelemben és a vázlatos kifejtés nem teszi lehetővé a leírtak érdemi értékelését.

Teghze már a *Szerves társadalomtudományi elméletek* című művében bizonyítékot adta, hogy az általános társadalomfilozófiai kérdésekben meglehetősen jártas és a korszak vonatkozó szakirodalmát eléggé ismeri ahhoz, hogy érdemben állást tudjon foglalni a vitás kérdésekben. A XX. század elején a Társadalomtudományi Társaság volt az a pezsgő vitaforum, amelynek keretében a progresszív magyar értelmiség kifejtette, ütköztethette nézeteit. Egy ilyen vita keretében született meg 1904-ben *A társadalmi fejlődés irányai* című referátuma, mely később a Huszadik Század hasábjain is megjelent. Teghze a vitában markánsan megfogalmazódó irányzatok (liberalizmus, anarchizmus, konzervativizmus és szocializmus) egyes ellentmondásainak bemutatásán túl egy saját, a kritizált felfogások pozitívumaiból építkező, de leginkább a (szociális)konzervativizmus értékrendjét akceptáló elgondolás körvonalaival rajzolja meg: „E rendszerben... mindaz, mi a történeti fejlődés folyamán értékesnek mutatkozott, jelentőséget nyer, tehát benne a tradíció elve uralkodni; a haladás nem a szükségletek és igények korlátlan növelésében, hanem azok észszerű megkorlátozásában állana;

¹⁹ Vö. Pulszky Ágost: *A jog- és állambölcselet alapjai*. Eggenberger-féle Könyvkereskedés, Budapest, 1885. 96-156. o.

hangsúlyoztatnák a lemondás jelentősége, kiemeltetnék az egyén társadalmi jelentősége, azon szerep fontossága, melyet betölt, a köteleességek, melyek állásához, jogaihoz fűződnek s elismerés adnának azoknak, kik nemesek és áldozatra készek. Megmarad tehát a jövő társadalmában az egyenlőtlenség, csak hogy az [t] erkölcsi alapokra fektetik; megmarad az egyéni tulajdon, csak túlkapásai korlátoztatnak, az alsóbb osztályok a szövetkezésben találván támogatást; megmaradnak a nemzeti, vallási elkülönülések egy magasabb gazdasági, de különösen emberiségi célokat kitűző közület keretén belül... nem a boldogság, az anyagi javakban való általános részesedés, hanem egy fejlettebb, magasabbrendű faj, emberiség kialakulása képezné itt a végcél s így lenne a jövő evolúciójának eredménye.”²⁰ Teghze meg van arról győződve, hogy a társadalmi fejlődés – még ha lassan is – az általa megjelölt eszményi irányba halad.

A századforduló modern, enciklopédikus jellegű társadalomtudományi ismeretanyagát összefoglaló vállalkozása volt az 1908-ban „Stein Lajos” magyar származású berni egyetemi tanár szerkesztése mellett Teghze Gyula, Heller Farkas, Máday Andor, Meszény Artur, Ferenczy Árpád tollából megjelent *A társadalom: az emberiség művelődésének és gazdasági életének fejlődése* című több mint hétszáz oldalas monumentális kötet. Stein, aki „a munka tervezetének megállapítását, a munkatársak kiválasztását és a mű egységességének gondozását” látta el – mint az előszóból kiderül a szerkesztői munkába Teghze, akkori kecskeméti jogakadémiai igazgatót is bevonta. Szintén az előszóból tudjuk, hogy Teghze „vállalkozott” a „szigorúan szociológiai részek összeállítására”, mely hozzávetőleg négyszáz oldal terjedelemben került kifejtésre. A kor fogalomhasználatának megfelelően a szociológia kérdéseinek tematizálása során elmélettörténeti, általános társadalomelméleti, társadalomlélektani, jogelméleti, politikaelméleti, államtani, művelődéstörténeti, antropológiai és egyes szakszociológiai kérdések tárgyalásával igyekszik bemutatni „a” társadalom működését, funkcióit, intézményrendszerét és egyéb „képződményeit”, valamint a társadalom fejlődésének lényegét. Minden felvetett kérdés és magyarázat híven tükrözi a XIX. század végi európai társadalomtudományi gondolkodás állapotát. „A műveltség könyvtára” sorozatában megjelent kötet csekély számú hivatkozással, lábjegyzetek hiányában elsősorban nem a tudós közösség, hanem a művelt nagyközönség számára kívánt átfogó társadalomtudományi ismereteket közvetíteni, szándékosan el nem kötelezve magát egyetlen korabeli meghatározó szemléletmód mellett sem.

1910 elején – föladva a kecskeméti jogakadémia igazgatói székét – Deb-

²⁰ Teghze Gyula: *A társadalmi fejlődés irányai*. Klny. a Huszadik Századból. Politzer Zsigmond és Fia Könyvkereskedés, Budapest, 1904. 7-8. o.

recenben folytatta pályafutását. Az akadémiai székhelyek mintájára még ebben az évben „tanári székhely” értekezést tett közzé *A jogbölcselet vizsgálódási köre, feladatai, módszere* címmel. Tanulmánya kettős céllal íródott, egyrészt a jog(- és állam)bölcselet, mint tudományterület jelentőségének, aktuális kérdéseinek a bemutatására vállalkozott, másrészt a jogbölcselet oktatásának szempontjait tárgyaló tanári programbeszédnek is felfogható írása. Az általa művelt tudományok századfordulós helyzetéről, kilátásairól a következőképpen ír: „Míg néhány év előtt a filozófia és így a jogbölcselet csődjéről beszéltek s ez isméket csak úgy félvállról szemlélgették: ma már mind gyakrabban fordulnak, nemcsak az elmélettel foglalkozók, hanem a gyakorlati jogászok is hozzá, hogy az életben felmerülő törekvések, igények, célok tekintetében vótumát leadja, hogy a jelenségek mélyebb, igazi megértésére képesítsen.”²¹ Úgy véli óriási fordulat következett be az elmúlt években a jogbölcselet előnyére, illetve olyan új elméletek születtek, mint a Stammler-féle „új természetjogi iskola”, illetve az Ehrlich nevéhez kötődő „szabad jogszolgáltatásért küzdő” szabadjogi iskola, melynek elveit Magnaud a nevezetessé váló „jó bírót” a gyakorlatban is alkalmazni próbálta. Teghze szerint a „mai” jogbölcselet kiindulópontja, vizsgálódási módja alapvetően eltér a „természet-, valamint észjogi tanok” törekvéseitől. A századfordulót követően új kihívások fogalmazódtak meg a diszciplínával szemben: „A jogot mint társadalmi, de egyúttal mint természeti jelenséget óhajtja... vizsgálni; ez alapon akarja kikutatni keletkezését, megállapítani működését, felvetni fejlődésének törvényeit s végül leírni haladása irányát. A jog azonban csak eredmény, ki kell terjeszkedni a másik vele kapcsolatos jelenség kutatására, a társadalom, az állam vizsgálatára...”²² Teghze gondolatmenetében itt érhető először tetten a századfordulón formálódó neokantiánus szemléletmód hatása, amikor tudományterülete vizsgálódási körét – némileg körülményesen – meghatározza: „A jog- és állambölcselet... egyrészt pozitív ismeret megállapítására törekszik, s ezzel a jog és állam természetrajzát adja, de ezenkívül, mint bölcselet, vizsgálódási körét tágabban szabja meg. Bölcseleti jellege főként két pillanatban tűnik szembe. Mindenekelőtt a vizsgálódás kezdetén, midőn a megismerés, különösen a jogra vonatkozó megismerés alapjait vizsgálja, e része ismeretelméleti, s másodsorban, midőn vizsgálódása eredményeit összegezve, a jog fő elveit levezeti s ennek alapján egy eszményt alkot, megállapítja azt, hogy mi legyen jog, minő tartalommal kell ily szabályoknak birniok, minő eljárások,

²¹ Teghze Gyula: *A jogbölcselet vizsgálódási köre, feladatai, módszere...* 3 o.

²² Uo. 5. o.

intézkedések igazságosak. Ez eljárás a kritika.”²³

Ismeretelméleti fejtegetései során Kantra hivatkozva állapítja meg, hogy ismereteink pusztán csak a jelenségekre szorítkozhatnak, a dolgok „lényegét” nem ismerhetjük meg, azonban a tudásnak azt a fokát mindenképpen elérhetjük, amely a gyakorlati cselekvés számára elégséges. Saját álláspontját „idealistának” nevezve Kanttal szemben hegelianus magyarázatot ad ismeretelméleti felfogásának jellemzéseként: „Mi az összes létezőt szelleminek, egy objektív szellem külső kifejezésének tekintjük. Minthogy a megismerés eszköze az emberi szellem, mást, mint szellemet, megismerni képesek sem vagyunk.”²⁴ Hegel gondolatai köszönnek vissza akkor is, amikor a jog mögött álló célról, illetve eszméről szól: „Minden jogi parancsban, minden jogszabályban bizonyos cél, bizonyos eszme megvalósulását látjuk.”²⁵ A célok és eszmék mögött, mint a cselekvéseinket, magatartásunkat mozgató „hatalmasabb lény”, a társadalom (a nép, a nemzet), illetve az állam áll. Teghze ebből fakadóan vizsgálja a társadalom és állam fogalmát, lényegi vonásait. A társadalom lényegi jellemzőjének a „közösséget” tekinti, mely „közös eszmék, közös gondolatok, közös felfogások, közös érzelmek s ebből kifolyólag közös akaratok és közös cselekvések” összességében fejeződik ki. Az állam valójában a társadalomra jellemző sajátosságok legteljesebb és legintenzívebb jellemzőinek jegyeit viseli magán, mely a legkifejtettebb szervezettel rendelkezik. Ismeretelméleti kiindulópontja szerint: „A jog... úgy jelentkezik, mint a társadalom akaratnyilvánulása, mely arra irányul, hogy tagjai cselekvése a társadalom életébe beilleszkedjék, hogy a közösségek léte, fennállása, sőt fejlődése biztosítható.”²⁶ A jog működése során az egyéni, illetve a kisebb közösségek, valamint az „összesség” akarata megnyilvánulásainak összhangját van hivatva megteremteni.

Ismeretelméleti fejtegetései mellett a jogbölcselet másik fontos kérdéséről, a jog eszményének (világképének) a meghatározásáról is szól, melyet a jog- és állambölcselet „gyakorlati feladatának” tekint. Mindezek tanulmányozásával Teghze szerint a jogbölcselet túl megy a pozitív tudás határán, mivel célokat, eszményeket tűz ki a jog számára, s azokat a későbbiekben vizsgálódásai során „helyesnek”, jónak tekint. Mindez alkalmas eszköz a „létező” jogrendszer bírálatára, kritizálására. De mindeközben figyelemmel kell lenni arra, hogy „a jog nem egy befejezett, bevégzett egész, hanem folytonos fejlődésben lévő alaku-

²³ Uo. 6. o.

²⁴ Uo. 7-8. o.

²⁵ Uo. 8. o.

²⁶ Uo. 12. o.

lat”.²⁷

A jog- és állambölcselet módszertani kérdéseit illetően a pozitív tudományoknál alkalmazott módszerek, a dedukció, az indukció, illetve ezek különböző fajtáinak alkalmazását emeli ki. Természetesen a legtökéletesebb a „matematikai dedukció” módszerének alkalmazása volna, azonban e területen mégsem alkalmazható, hiszen „a társadalmi jelenségek mint mennyiségek nehezen kezelhetők, másrészt, hogy itt az egész, nem a részek összegének eredménye, hanem az az új alakulat, mely maga teremti meg, maga hozza létre a kebelében fellépő tünetmenyeket.”²⁸ De ugyanígy elutasítja a dedukció egy másik módszerét, az organikus felfogást, melynek hibáiról már korábbi monográfiájában értekezett, valamint a történeti iskola, illetve a legaktuálisabb társadalomelmélet, a történelmi materializmus módszerét is. Legvégül, az általa helyesnek tartott „teleológikus” felfogás módszerét említi, mely logikusan illeszkedik ismeretelméleti felfogásához: „A társadalom alakulása tekintetében... a kitűzött célok, a megvalósítandó óhajok az irányadók. Ezek leírása fogja tehát a társadalom képét adni, változásai módját rajzolni.”²⁹ A jog mindebben úgy jelenik meg, mint a társadalmi célok és eszmények megvalósításának eszköze.

Jog- és állambölcseleti tárgyú összefoglaló művét 1924-ben tette közzé *Társadalom-, állam- és jogbölcselet* címen. Monográfiája elsősorban a joghallgató ifjúság számára tankönyvnek készült, s mint az előszóból tudjuk előadásainak kivonatáról van szó. Könyvének alcíme szerint itt az ún. alapvető tanokat – *A társadalom, az állam és a jog elmélete* címen – kívánja tárgyalni a szerző és a belső címlapból kitűnően az első kötet közzétételéről van szó, melyet további fog követni. Teghze munkája, mely nagyjából az 1901-es „kecskeméti előadások vázlatát”, illetve 1910-es „tanári székfoglalóját” követi olyan időszakban jelent meg amikor a könyv belső borítóján szereplő hirdetés szerint a kiadói könyvesboltban egyszerre kínálták, – mint jogbölcseleti alapművet – Pikler Gyula *A jog keletkezéséről és fejlődéséről*,³⁰ Somló Bódog *Jogbölcseleti előadások*,³¹ *Jogbölcselet*,³² illetve Moór Gyula *Bevezetés a jogfilozófiába*³³ című műveit.

²⁷ Uo. 19. o.

²⁸ Uo. 20. o.

²⁹ Uo. 23. o.

³⁰ Pikler Gyula: *A jog keletkezéséről és fejlődéséről*. Politzer Zsigmond és fia kiadása, Budapest, 1897.

³¹ Somló Bódog: *Jogbölcseleti előadások I-II*. Sonnenfeld, Kolozsvár 1906.

³² Somló Bódog: *Jogbölcselet*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1920.

Érdekes, átmeneti korban született könyvről van tehát szó, amikor a bolti könyvespolcokon még egyaránt helyet foglalnak a történeti-szociológiai pozitivista alapállású művek mellett az ez idő tájt élenjáró neokantiánus indíttatású munkák. Maga Teghze is megjegyzi könyvének bevezetőjében, hogy örömeire szolgálna „ha az újabban, az összes jogtudományok alapját alkotó jogbölcselet iránt mind külföldön (Radbruch, Kelsen, Stammler), mind hazánkban (Somló, Moór) mutatkozó érdeklődés fenntartásához munkámmal én is némileg hozzájárultam volna.”³⁴ Nyilvánvalóan az sem véletlen, hogy a felsorolt szerzők mindegyike az európai neokantiánus jogfilozófia fontos, meghatározó alakja. Ezért nem csodálkozhatunk azon sem, hogy amikor a tudományterület fogalmának meghatározására vállalkozik, félreérthetetlenül – bár kissé körmönfont fogalmazásban – a neokantiánus szellemiség lesz uralkodóvá a szerző kifejtésén: „A társadalom, állam és jog bölcselete... a társadalom, az állam és a jog elmélete. A társadalom, állam és jog fogalmát állapítja ez meg, ezek mineműségét, lényegét, összefüggését más jelenségekkel, ezek rendeltetését fejt ki s jelentkezik e megállapításokon felépülve, mint a lényeggel egyező, értékkel bíró s így helyes jognak és igazságos államnak a tana.”³⁵ Lényegét tekintve az „általános bölcselet”-ten belül a „szellembölcselet” körébe tartozó „kultur bölcselet” egyik ágának tekintett – a cselekvésre vonatkozó – „gyakorlati bölcselet”-nek kell tekinteni a társadalom-, állam- és jogbölcseletet.³⁶ Vizsgálódásai során egyaránt alkalmazza a deduktív, induktív, organikus, genetikus és Teghze által már korábban is preferált teleológikus módszert.

A diszciplína felosztása és tárgyalási módja kapcsán elméleti és gyakorlati problémák megkülönböztetéséről szól: „Az elméleti tanok a jelenségek megismerését, azok lényegének kifejtését, más jelenségekkel való kapcsolatát tárgyalják, míg a gyakorlati rész az előző megállapítások következményeit vonja le, az igazságos állam, a helyes jog megállapítására törekedve.”³⁷ Az elméleti, vagy ahogyan a könyv alcímében is nevezi „alapvető tanok” tárgyalását az ún. alapfogalmak – a társadalom, az állam és a jog – definiálásával kezdi: „Az első jelenség, mely e vizsgálódásnál felmerül, az ember társas léte, az emberi közösség. Fejtegettetnek evvel kapcsolatosan a társadalom és a társaság jelenségei.

³³ Moór Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*. Filozófia könyvtár III. Pfeifer Ferdinánd (Zeidler testvérek) Nemzeti Könyvkereskedésének kiadása, Budapest, 1923.

³⁴ Teghze Gyula: *Társadalom-, állam-, és jogbölcselet*. I. Alapvető tanok... V. o.

³⁵ Uo. 3. o.

³⁶ Uo. 7. o.

³⁷ Uo. 23-24. o.

Azután a közönség egy különös faja: az állam tétetik a vizsgálat tárgyává. Majd az állami működés sajátos módját, a jogot tárgyaljuk, annak keletkezését vizsgáljuk, fejtegetjük működését és hatását.”³⁸ Az „előismeretek” alcím alatt ezt követően részletesen bemutatja a társadalom, az állam és a jog, mint alapjelenségek lényegi vonásait. Az állam fogalmi meghatározásakor a következőképpen fogalmaz: „Állam alatt... az uralkodó, vagyis legnagyobb hatalommal bíró s a hatalom érvényesítéséhez szükséges szervezettel rendelkező, s így kifejezett egyéniséget felmutató közönséget értjük.”³⁹ A jog fogalmi meghatározásakor – követve a korszak meghatározó, neokantiánus módszertanát – más társadalmi normákkal (szokás, erkölcs, vallás stb.) összevetve vállalkozik saját definíciójának megalkotására. E szerint: „A jog kifejezetten vagy hallgatólagosan a legfőbb hatalomtól származó, a közönség fennállása feltételeiként a tagok magaviseletére vonatkozólag szabályt létesítő, egyúttal szabadságot, tevési lehetőséget biztosító, kikényszeríthető parancsok összessége.”⁴⁰ A legfőbb hatalom nem más mint maga az állam, így az állam és a jog szorosan összefüggő fogalmak: „A jog és állam ennek megfelelően korrelatív fogalmak; nemcsak a jog kísérő jelenségeként fellépő állami kényszer folytán, de azért is, mert az állam fenntartását célozván, e közérdeket speciális alakban, az állam által képviselt formájában kívánja megvalósítani.”⁴¹ Könyvének egy későbbi részében az állam és jog viszonyáról ekképp ír: „A jog ugyan állami akarat, de azért a jog nem pusztán állami hatalmi viszonyok eredménye. A jog keletkezése alkalmával a nyers erő mint hatalmi tényező mellett az igazságos és helyes érzete és gondolata is mindig közreműködik.”⁴²

Az előismeretek tárgyalását – mely a mű közel kétharmadát teszi ki és a tételes jogtudományi ágak általános részeit érintő fogalmi megalapozásra törekszik – követően a mű első részének nevezett „A társadalom, az állam és a jog logikája” kérdéskör tárgyalásába kezd. Ennek során két problémakör bemutatására vállalkozik: egyrészt a jog módszertana, másrészt a társadalom, állam és jog „ismerettana” kérdéseivel. A jog módszertana kapcsán megjegyzi, hogy „a jog mindenekelőtt szabály s így elsősorban norma természete veendő figyelembe”, majd követve a neokantiánus gondolatmenetet megjegyzi: „A jogtétel ítélet:

³⁸ Uo. 24. o.

³⁹ Uo. 32. o.

⁴⁰ Uo. 39. o.

⁴¹ Uo. 68. o.

⁴² Uo. 264. o.

előzményeknek következményekkel való kapcsolata.”⁴³ Erről a kelsen-i hipotetikus ítélet formula jut eszünkbe. De szintén a neokantiánizmus egyik paradigmatis tetele idéződik fel bennünk, amikor Teghze arról beszél, hogy a „jogi fogalmak tiszták és feltételesek”.⁴⁴ Az ismeretelméleti kérdések kapcsán Ehrlich, Kaufmann, Somló, Rickert mellett először és – némileg érthetetlen módon – egyben utoljára hivatkozik a korszak első számú jogfilozófusának Hans Kelsennek egyik korai tanulmányára. Teghze művében neokantiánus alapon tesz különbséget az embert körülvevő világ kettősségére: „A külső világot vizsgálva a jelenségek két csoportját különböztetjük meg. Egyrészt a természeti (fizikai, kémiai, physiologiai) jelenségeknek világát látjuk; másrészt az akarat alkotásait, az embert tekintve: a társadalom világát észleljük... A természet körében a jelenségek okozati kapcsolat útján fűződnek egybe, így támadnak különböző képződmények... A társadalomban egy új jelenség lép fel: a cél. A létesülő alakulatok, mint szándékolt, mint akarat folyamányai jelennek itt meg.”⁴⁵

A könyv utolsó néhány oldalán a mű második részének nevezett „A társadalom, állam és jog metaphysikája” cím alatt a nevezett jelenségeknek „a mindenségben elfoglalt helyét, ott kifejtett működését, tanúsított szerepét, jelentőségét akarja vázolni”. Ehelyütt már új gondolatokkal nemigen találkozunk.

Teghze már e művében hivatkozik az elméleti tanok mellett az „alkalmazott (gyakorlati) rész a tökéletes (tiszt) állam, a helyes, az igazságos jog” kérdésével foglalkozó tanokra. Ezek áttekintésére az 1924-es tankönyv folytatásaként – mint annak második kötete – 1937-ben megjelent *Társadalom-, állam-, és jogbölcselet*. II. *Gyakorlati tanok: Az igazi állam és a helyes jog* című munkájában vállalkozott. Az első kötet egyötödét kitevő kiegészítés valójában ott folytatja a gondolatmenetet, ahol tizenhárom évvel korábban abbahagyta, s igazolni látszik az első kötetben is körvonalazódó, de itt már letagadhatatlan törekvés, a neokantiánus paradigmák lehető legteljesebb elfogadása és beépítése saját jogfilozófiai szemléletmódjába. E műve, mint alcíme is mutatja, az állam és jog helyességének problémájával foglalkozik, melyet a neokantiánus gondolkodás atyjának tekintett Stammler a jog fogalmának meghatározása mellett a jogbölcseleti vizsgálódás másik alapvető kérdésének tekintett. Teghze „az állam- és a jog értéktana (axiológiája)” fogalmat használja e tárgykör megnevezésére, míg a másik kardinális kérdéskört, a jog és az állam szükségességének, igazolhatóság-

⁴³ Uo. 177. o.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo. 242-243. o.

gának problémáját – melyet a XIX-XX. század fordulóján elsősorban az anarchizmus vetett föl és elsősorban a neokantiánus gondolkodókat készített állásfoglalásra – nevezi „az állam és jog etikájá”-nak. Hivatkozásainak többségében a korszak neokantiánus irodalmának meghatározó szerzőire (Moór, Stammer, Radbruch és e művében először Horváth Barna) és azok fontosabb munkáira utal.

Az állam és jog „jogosultságának” kérdésében némi történeti áttekintés után – alapvetően az anarchizmussal vitatkozva – saját álláspontját a következőképpen fogalmazza meg: „Ami felfogásunkat illeti, úgy mi az állam és a jog igazolását a társadalmi életben dúló harcokban látjuk, a rend fenntartásának szükségességében, a közösség léte biztosításában találjuk... Tekintve, hogy itt erő harcát látjuk, a kiegyenlítést csak erő s nem pusztán megegyezés, tehát konvencionális szabály, hanem a hatalom, az állam eszköze, a jog eszközölheti. Az állam kebelén belül tehát... folytonos a harc... rendet teremteni csak erő, a legmagasabb hatalommal bíró alakulat, az állam képes. Ez alapon teremti meg a főhatalom a jogot, amely ekként bizonyos rend létét, a közösség fennállását, életét biztosítja.”⁴⁶

A mű második fele foglalkozik a címben is megnevezett igazi állam és a helyes jog kérdésével. Itt is elméleti-történeti áttekintést ad az eszményi államra, illetve helyes jogra vonatkozó tanokról, majd megállapítja: „Az az állam lesz az igazi, az a jog a helyes, mely a megfelelő célt a megfelelő módon és eszközökkel éri el. Az egész állami berendezkedés: törvényhozás, végrehajtás, a hozandó törvények alkalmasságának, valamint a hozott ítéletek igazságosságának kérdése ide tartozik, vagyis annak eldöntése: milyen célokat tűzzön ki az állam s miként valósítsa meg azokat a jog.”⁴⁷ Teghze véleménye szerint e kérdésekben a relativizmus álláspontját helyes követni, mely szerint: „Abszolút célok itt ki nem tűzhetők; a célok és eszmények, korok és népek szerint, a körülményeknek megfelelően változnak.”⁴⁸ A tökéletesség, az igazságosság kérdésében – ugyan általános de – abszolút érvennyel bíró elv megfogalmazására vállalkozik, melynek lényege, hogy az intézmények (állam, jog) oly módon szerveződnek hogy a leg-tökéletesebben legyenek képesek a célul kitűzött eszményt szolgálni. A folyton változó körülmények az eszmények folyamatos módosulását eredményezik, s mind az állam, mind a jog igazságossága, helyessége esetről-esetre ítéltető meg. Majd gondolatmenetét így zárja: „Igazi állam, helyes jog egyébként nem pusztán

⁴⁶ Teghze Gyula: *Társadalom-, állam-, és jogbölcselet*. II. Gyakorlati tanok... 24-25. o.

⁴⁷ Uo. 42-43. o.

⁴⁸ Uo. 44. o.

elképzelt eszmények, hanem... az életben annak egyes szakaszaiban meg is valósulnak, egyes intézmények, jogi berendezések az eszménynek meg is felelnek, hogy azután a körülmények változásával az intézmények és alakulatok ezen jellegüket ismét elveszítsék s az ezeknek megfelelő alakulatok újból csak megvalósítandó célként lépnek fel, folyományaként az élet folytonos változásának és átalakulásának.”⁴⁹

E gondolatokkal Teghze maga is a két világháború közötti magyar jogbölcseleti gondolkodás Somló, Moór, Horváth fémjelezte sokszínű neokantiánus tradíció részesévé vált. Habár egyes jegyeiben mindvégig megőrizte történeti-szociológiai indíttatását az 1910-es évek elejétől egyre inkább elfogadta a neokantiánus szemléletmódot és paradigmákat. Felfogásának „átmenetiségét” azonban mi sem bizonyítja jobban, minthogy haláláig hű maradt tudományszakja Pulszkyra visszavezethető „jog- és állambölcselet” elnevezéséhez. Számára elképzelhetetlen volt, hogy a neokantiánusokra jellemző módon – miként e szakítást Somló megtette a XX. század első évtizedében – „csak” jogbölcseletet műveljen.

(Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával.)

⁴⁹ Uo. 47. o.